

ПРОБЛЕМИ ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

УДК 378.162.2

Бортник С. Ю., Лаврук Т. М.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КУРС «ГЕОПЛАНУВАННЯ ТА ЛАНДШАФТНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРИТОРІЇ»: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ

Ключові слова: геопланування, ландшафт, ландшафтна організація території, ландшафтне планування

Актуальність теми. Існуюча система землеустрою в Україні не сприяє реалізації земельної та екологічної політики, серед основних принципів якої задекларовано планування розвитку територій, раціональне природокористування, охорона земельних ресурсів, забезпечення екобезпеки. Сумними свідками цьому є тисячі гектарів земель, спустошених ерозією та отрутохімікатами, землі зайняті сміттєзвалищами, залишками колишніх промислових та колгоспних підприємств та їх відходами, кар'єри та хвостосховища, забруднені водойми. Все частіше сприятливі природні умови стають просто ресурсами, що інтенсивно виснажуються і переходять у клас невідновних. На сьогоднішній день ще не існує єдиної універсальної методики з різномірного територіального планування, хоч наукових шкіл та розробок у цій сфері багато, зокрема, в Україні це праці Богорада Д. І., Білокозя Ю. М., Нудельмана В. І. та їх колег і послідовників [1, 8-10]. Пріоритети та концептуальні рішення планування та використання території країни на період до 2020 року визначені Законом України «Про Генеральну схему планування території України» [3], в підготовці якого взяли участь співробітники 13 міністерств, а також вчені та фахівці близько 40 наукових та проектних організацій. Останнім часом захищені кандидатські дисертації, що актуалізують ці проблеми [6, 9, 12].

Однак, на практиці планування розвитку територій ускладнюється численними негативними чинниками. Далеко не всі населені пункти охоплені містобудівною та землепорядною документацією. Особливо це стосується заміських територій. Існує розбіжність між містобудівними нормами та документами землеустрою. Часто роль землеустрою зводиться до оформлення

рішень, що приймаються органами місцевого самоврядування у зв'язку з перерозподілом, переділом землі й угодами громадян із власниками земельних ділянок [7]. Ці обставини вимагають перегляду та координування містобудівної та землепорядної документації, що, враховуючи досвід високорозвинених країн, можливе тільки на основі ландшафтного підходу. Основою такого підходу повинна стати комплексна оцінка ландшафтів та дослідження можливих шляхів їхнього використання на місцевому, регіональному та загальнодержавному рівнях. Така науково обґрунтована експертиза дасть можливість розробити відповідний правовий режим використання земель що, в свою чергу, забезпечить правильне планування й прогнозування землекористування і сприятиме не тільки збереженню земельних ресурсів, але й охороні природних умов кожного краю.

Нині ключовим інструментом територіального планування визнане ландшафтне планування, що має за мету поліпшення, відновлення та формування ландшафтів [11]. Залучення саме такого підходу є вкрай важливим при підготовці фахівців, які в майбутньому у своїй професійній діяльності будуть займатися питаннями організації території і, що особливо важливо, формувати і приймати відповідні управлінські рішення.

Вклад основного матеріалу. Розвиток земельного і містобудівного законодавства щодо планування та організації території здійснюється дуже важко та суперечливо. Не дивлячись на те, що поняття «ландшафтна організація території» прописане у Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності» [4], наразі юридичний механізм її реалізації, як у казці, «захований за семи замками».

Елькін С. В. зауважує, що для з'ясування юридичної природи ландшафтної організації території за допомогою плану зонування окремо слід зупинитися на юридичній природі плану земельно-господарського устрою, який є невід'ємною частиною генерального плану населеного пункту на основі якого і розробляється план зонування території, який, в свою чергу, встановлює вимоги до ландшафтної організації території» [2]. І далі автор підкреслює, що вимоги чинного Земельного кодексу України щодо встановлення за допомогою «основного цільового призначення» категорій земель не дозволяють набутти дієвого впливу плану зонування (зонінгу), який встановлює вимоги до ландшафтної організації території та правове регулювання ландшафтного використання земель міських ландшафтів (ландшафтів населених пунктів). «Зонування» як засіб впровадження ландшафтного землекористування може не виправдати себе, якщо стаття 19 Земельного Кодексу України не зазнає відповідних змін. Тобто діюче земельне і містобудівне законодавство України впроваджують еkleктизм двох паралельних інституцій: «зонінгу» як сучасного інструменту ландшафтного використання земель та «цільового призначення» земель як рудименту радянської моделі регулювання раціонального використання земель без врахування ландшафтної ознаки останньої, що негативно впливає на здійснення ландшафтної організації території» [2].

Не дивлячись на те, що зонування нині розглядається як проектування територіальних одиниць зі своїми правовим режимом використання, ґрунтовні дослідження, які б стосувалися ландшафтної складової концепції зонування земель на практиці, практично відсутні. Ландшафтний підхід, задекларований на стадії обґрунтування того або іншого проекту, пов'язаного з природокористуванням, при розробці і реалізації конкретних планувальних рішень зазвичай не використовується або й зовсім ігнорується.

З усього вищесказаного стає очевидно, що розпочинати практичні реформи у геоплануванні потрібно з відповідної підготовки фахівців. З цією метою на кафедрі землезнавства та геоморфології Київського національного університету імені

Тараса Шевченка розроблена магістерська навчальна програма «Геопланування та ландшафтна організація території».

Ця програма орієнтована на вимоги Європейської ландшафтної конвенції, згідно яких кожна країна зобов'язується сприяти підготовці спеціалістів у галузі оцінки ландшафтів та їхнього використання; розробці навчальних програм з багатьох дисциплін у галузі ландшафтної політики, спрямованої на охорону, регулювання та планування ландшафтів для фахівців у приватному та державному секторах, а також для відповідних об'єднань.

Згідно розробленої програми, оцінка ландшафтів та їхнього використання проводиться студентами-магістрами на прикладі рідного краю на різних рівнях – від локального до регіонального (фації, урочища, місцевості, індивідуальні та типові ландшафти своєї адміністративної області та регіону). Аналізуються типи природокористування, їх вплив на розвиток (чи деградацію) ландшафтів, екологічна та земельна політика в межах власного населеного пункту, району, області, держави. Особлива увага зосереджується на цінностях, притаманних ландшафтам, і питаннях, які виникають у зв'язку з їхньою охороною, регулюванням та плануванням.

Оцінка ідентифікованих ландшафтів проводиться з врахуванням міжнародного досвіду та методології, що апробована у Європейському союзі (ЄС).

Студенти самостійно збирають та опрацьовують досвід ландшафтного планування в країнах ЄС шляхом дискусійного обговорення на семінарах з метою його застосування при проведенні у подальшому власних досліджень.

Розробляються основні підходи до ландшафтної політики, націленої на охорону, збереження, регулювання та планування ландшафтів дослідженої території. Відповідно до такого підходу, обираються основні методи планування – системного аналізу, нормативний (врахування правових норм), економіко-математичний, балансовий, статистичний, картографічний, використання ГІС-технологій, просторового моделювання тощо. При стратегічному плануванні розвитку територій використовується SWOT-аналіз.

У результаті кожен студент фактично виконує курсовий проект, що може бути використаний як з навчальною метою, так і

для конкретних прикладних цілей. Важливим є й те, що під час виконання таких практичних проектів з геопланування та ландшафтної організації території студенти обмінюються власним досвідом, вчать виявляти конфлікти і проблеми окремих територій нашої країни, а також шукають шляхи вирішення існуючих проблем, використовуючи багатий міжнародний природоохоронний досвід.

Висновки. Застосування ландшафтного підходу має стати необхідною умовою та обов'язковою основою при науково обґрунтованій організації території, що вимагає відповідної трансформації земельного та містобудівного законодавства України з врахуванням вимог Європейської ландшафтної конвенції, Конвенції ЮНЕСКО про охорону

всесвітньої культурної і природної спадщини. Особливо важливим завданням згідно вказаних вимог є підготовка спеціалістів у галузі планування та оцінки ландшафтів, їхнього використання, розробка навчальних програм з багатьох дисциплін у галузі ландшафтної політики, охорони, регулювання та планування ландшафтів з використанням міжнародного досвіду ландшафтного планування. Таким чином, розроблена навчальна програма курсу «Геопланування та ландшафтна організація території» через впровадження саме ландшафтного підходу до геопланування сприятиме формуванню природничої домінанти у фахівців які прийматимуть у майбутньому відповідальні рішення щодо реалізації екологічної та земельної політики в нашій державі.

Список літератури

1. Білоконь Ю. М. Регіональне планування (теорія і практика) : Монографія / Ю. М. Білоконь. – К. : Логос, 2003. – 246 с. 2. Єлькін С. В. Правове забезпечення ландшафтної організації території / С. В. Єлькін // Уч. записки Таврического нац. ун-та ім. В. И. Вернадского. Серія Юридические науки. – 2013. – Т. 26(65), № 1. – С. 67-74. 3. Закон України "Про Генеральну схему планування території України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3059-14> – назва з екрану. 4. Закон України "Про регулювання містобудівної діяльності" [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу до документу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>. 5. Закон України "Про землеустрій" [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу до документу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/858-15>. 6. Зеркаль М. В. Конструктивно-географічні засади планування територіальної організації берегових зон в межах міст : автореф. дис ... канд. геогр. наук : 11.00.11 / Зеркаль М. В. . – К., 2013. – 20 с. 7. Кривов В. М. Планування розвитку територій : навч. посіб. / Кривов В. М., Гунько Л. А., Колганова І. Г. – К. : Урожай, 2011. – 88 с. 8. Нудельман В. І. Несправедливість простору / В. І. Нудельман. – К., 2015. – 155 с. 9. Олещенко А. В. Геосистемні засади оптимізації територіальної організації біосферних заповідників : автореф. дис ... канд. геогр. наук / А. В. Олещенко. – К., 2010. – 20 с. 10. Развитие районной планировки на Украине / Павлишин Б.Н. Нудельман В.И., Тимчук В.Ф. и др.. – К. : Будівельник, 1982. – 240 с. 11. Руденко Л. Г. Ландшафтне планування та його роль у вирішенні завдань сталого просторового розвитку України / Руденко Л. Г., Маруняк Є. О. // Український географічний журнал. – 2012. – №1. – С. 3-8. 12. Сивак О. О. Еколого-географічний аналіз в схемах планування території (на прикладі Волинської області) : дис... канд. геогр. наук : 11.00.11 / Сивак Оксана Олегівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 155 с.

Бортник С.Ю., Лаврук Т.М. Університетський курс «Геопланування та ландшафтна організація території»: теоретичні та методичні засади викладання. Розглянуто теоретичні та методичні засади викладання навчальної програми «Геопланування та ландшафтна організація території» у вищій школі на основі ландшафтного підходу, що сприятиме формуванню природничої домінанти у фахівців, відповідальних за реалізацію екологічної та земельної політики в нашій державі.

Ключові слова: геопланування, ландшафт, ландшафтна організація території, ландшафтне планування.

Bortnyk S. Yu., Lavruk T. N. University course «Geoplanning and landscape organization of the territory» : theoretical and methodological foundations of teaching. The theoretical and methodological foundations teaching curriculum "Geoplanning and landscape organization of the territory" in higher education considered. Landscape method promotes the formation of natural dominant in the experts responsible for the implementation of environmental and land policy in our country.

Keywords: geoplanning, landscape, landscape organization of the territory, landscape planning.

Надійшла до редколегії 22.09.2015